

Двадцять років вітчизняної конституційної юрисдикції: здобутки та перспективи

Ю. Баулін

доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України,
Голова Конституційного Суду України

У статті досліджується процес становлення та остаточного утвердження вітчизняного інституту конституційного правосуддя. В контексті основних напрямів судової реформи визначаються перспективи подальшого удосконалення діяльності Конституційного Суду України щодо захисту гарантованих Конституцією України прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина в Українській державі.

Ключові слова: активізм, кваліфікаційні вимоги, конституційне правосуддя, конституційне судочинство, конституційний судовий контроль, народний суверенітет, права людини і громадянина, правова культура.

16 жовтня 2016 року виповнюється 20 років з дня ухвалення Верховною Радою України Закону України «Про Конституційний Суд України» (далі — Закон)¹. З прийняттям цього справді історичного правового акта де-факто розпочалася діяльність єдиного органу конституційної юрисдикції в Українській державі, хоча формально Конституційний Суд України (далі — КСУ, Суд) було засновано раніше. Так, 24 жовтня 1990 року Верховна Рада тоді ще Української РСР прийняла Закон «Про зміни і доповнення Конституції (Основного Закону) Української РСР», відповідно до частини першої статті 112 якого: «Конституційний Суд Української РСР обирається Верховною Радою Української РСР на десять років з числа спеціалістів у галузі права у складі Голови, заступника Голови і 23 членів Суду»².

У подальшому Верховна Рада України внесла зміни до частини першої статті 112 чинної на той час Конституції (Основного Закону) України³ й стаття набула такої редакції: «Конституційний Суд України обирається Верховною Радою України на десять років з числа спеціалістів у галузі права у складі Голови, двох заступників Голови і 12 членів Суду.

Особи, обрані до Конституційного Суду України, не можуть одночасно входити до складу інших державних органів, діяльність і акти яких є піднаглядними

¹ Про Конституційний Суд України : Закон України від 16 жовтня 1996 року № 422-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 49. — Ст. 272.

² Про зміни і доповнення Конституції (Основного Закону) Української РСР : Закон УРСР від 24 жовтня 1990 року № 404-ХІІ // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1990. — № 45. — Ст. 606.

³ Про зміну частини першої статті 112 Конституції (Основного Закону) України : Закон України від 3 червня 1992 року № 2401а-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 142.

Конституційному Суду України, а також бути народними депутатами України чи належати до будь-яких політичних партій і рухів.

Особи, обрані до Конституційного Суду України, при виконанні своїх обов'язків є незалежними і підкоряються тільки Конституції України.

Організація і порядок діяльності Конституційного Суду України визначаються Законом про Конституційний Суд України»¹.

На виконання цього конституційного припису 3 червня 1992 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про Конституційний Суд України»². Цим законом КСУ визначався як незалежний орган у системі судової влади, покликаний забезпечувати відповідність законів, інших нормативних актів органів законодавчої і виконавчої влади Конституції України, охорону конституційних прав і свобод особи. Відповідно основна мета діяльності Суду полягала у забезпеченні конституційної законності і верховенства Конституції України (частина перша статті 2), а його завданням було забезпечення відповідності Конституції України законів та інших актів органів законодавчої і виконавчої влади, а також дача висновків у випадках, передбачених Конституцією України і цим Законом (частина друга статті 2).

Втім тоді КСУ так і не було створено, а Верховна Рада України, до повноважень якої було віднесено формування конституційного складу цього органу, спромоглася обрати тільки Голову Суду. Ним став видатний український учений-конституціоналіст Леонід Петрович Юзьков (1938–1995 роки), наукові напрацювання якого з теорії української доктрини конституційної юрисдикції та його внесок у практичну розробку законодавчих засад конституційного судочинства з роками не втратили актуальності і досі використовуються у роботі єдиного органу конституційної юрисдикції в Україні.

Слід також відзначити заслуги академіка Л. Юзькова у розробці основних положень Конституції України 1996 року, яка стала нерукотворним пам'ятником цьому видатному українцю та вирішальним кроком на шляху впровадження ідей конституційного судового контролю в демократичній, соціальній та правовій Українській державі.

У цьому контексті не зайвим буде зазначити, що поняття «дотримання конституції», «конституційність закону», «конституційний судовий контроль» у радянській юридичній науці і практиці державотворення Української РСР не застосовувалися, оскільки переважала концепція, за якою конституційний контроль суперечить принципу верховенства законодавчої влади, а відповідно — й принципу народного суверенітету. Тож вважалося, що наділення особливого юрисдикційного органу конституційного контролю правом скасовувати акти Верховної Ради України — єдиного органу, який виступає від імені народу, — перетворювало принцип народного суверенітету на фікцію. Відповідно Конституція України 1978 року, незважаючи на численні зміни й доповнення, внесені до неї після набуття Україною незалежності, залишалася конституцією «країни рад» і не могла бути

¹ Конституція України втратила чинність на підставі Закону від 28 червня 1996 року № 254/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 142.

² Про Конституційний Суд України : Закон України від 3 червня 1992 року № 2400-XII // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 33. — Ст. 471.

основою для запровадження інституту конституційного контролю як одного з важливих складових механізму стримування та протидії між гілками державної влади.

Конституція України 1996 року визначила КСУ єдиним органом конституційної юрисдикції в нашій державі та віднесла до його повноважень вирішення питань, зокрема, щодо:

— відповідності Конституції України (конституційності) законів та інших правових актів парламенту, актів Президента України та Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим; офіційного тлумачення Конституції та законів України (стаття 150);

— надання висновків щодо відповідності Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів України, що вносяться на ратифікацію до парламенту, додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпичменту (стаття 151);

— надання висновків щодо відповідності законопроектів про внесення змін до Конституції України вимогам її статей 157 та 158 (стаття 159).

Таким чином, було запроваджено класичну європейську (кельзенівську) модель конституційного судового контролю, що передбачає надання виключних повноважень з перевірки конституційності законодавчих актів спеціальному органу — конституційному суду.

Конституція, як зазначав один із батьків Конституції США А. Гамільтон, повинна «визначати основні принципи діяльності держави та не бути перевантажена детальними подробицями їх реалізації»¹. Так і в нашому випадку — законодавець на конституційному рівні визначив основні питання, пов'язані із запровадженням конституційного судового контролю, а саме: статус Суду, його повноваження та правові наслідки прийняття рішень, кількість суддів, кваліфікаційні вимоги та гарантії їх незалежності і недоторканності, а також принцип формування конституційного складу та процедуру обрання Голови Суду (статті 147, 148, 149, 152). Конституція України також встановила, що порядок організації і діяльності КСУ, процедура розгляду ним справ визначаються законом (стаття 153).

Такий Закон, як зазначалося, було прийнято Верховною Радою України 16 жовтня 1996 року, однак на етапі становлення інституту конституційної юстиції в Україні виникла потреба врегулювання організаційних питань діяльності КСУ. Тому не дивно, що одним із перших Рішень, прийнятих 5 березня 1997 року, було затверджено Регламент Конституційного Суду України, яким визначено порядок обрання Голови Суду та його заступників, утворення колегій суддів, постійних і тимчасових комісій, призначення секретарів колегій суддів, керівника Секретаріату; повноваження та порядок проведення засідань колегій суддів, засідань і пленарних засідань; порядок підготовки матеріалів за конституційними поданнями та конституційними зверненнями до розгляду на пленарних засі-

¹ Федералист. Политические эссе А. Гамильтона, Дж. Мэдисона и Дж. Джея : пер. с англ. / под общ. ред., с предисл. Н. Н. Яковлева, коммент. О. Л. Степановой. — М. : Издательская группа «Прогресс» — «Литера», 1994. — 592 с.

даннях; порядок розгляду справ; основні правила етики на пленарних засіданнях; особливості діловодства, інші питання внутрішньої діяльності¹.

Відповідно до Конституції України Суд не наділений функцією ініціювання розгляду питань, віднесених до його компетенції. Ініціаторами потенційних можливостей відкриття конституційного провадження виступають юридично визначені суб'єкти, які мають право звернення до КСУ.

У цьому контексті слід зазначити, що за роки своєї діяльності Суд визначив певну систему послідовних активних дій щодо розгляду таких звернень і дачі відповіді ініціатору згідно з встановленою Законом процедурою.

Першою стадією цього процесу є попередня оцінка матеріалів, що надійшли, на предмет їх відповідності вимогам, встановленим законодавством для відкриття конституційного провадження. За статтею 45 Закону підставами для відмови у відкритті конституційного провадження є:

- «1) відсутність встановленого Конституцією України, цим Законом права на конституційне подання, конституційне звернення;
- 2) невідповідність конституційного подання, конституційного звернення вимогам, передбаченим Конституцією України, цим Законом;
- 3) непідвідомчість Конституційному Суду України питань, порушених у конституційному поданні, конституційному зверненні».

Оскільки такі вимоги мають у цілому оціночний характер, то на цій стадії виявляється активізм Суду, який полягає у тому, що в актах за своєю ініціативою він не лише приймає рішення про відкриття конституційного провадження або відмову в ньому, а й у необхідних випадках надає роз'яснення зазначених підстав для відмови у відкритті конституційного провадження.

Так, КСУ, керуючись Конституцією України та Законом, зокрема:

— встановив вимоги до суб'єкта і форми звернення з питань відповідності вимогам Конституції України законопроектів про внесення змін до Конституції України;

— визначив, що його юрисдикція не поширюється на недійсні, нечинні і ті, що вичерпали свою дію, нормативно-правові акти, а також, що до його повноважень не належить здійснення конституційного контролю щодо законності актів органів державної влади та місцевого самоврядування, їх посадових осіб;

— роз'яснив, що під неоднозначним застосуванням положень Конституції України або законів України як підставою для тлумачення Конституції та законів України у випадках, коли суб'єктом звернення є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, а також юридична особа, слід розуміти різне застосування одних і тих самих норм цих правових актів судами України, іншими органами державної влади за однакових юридично значимих обставин тощо.

На наступній стадії — відкриття конституційного провадження — активізм Суду полягає у встановленні предмета розгляду, тобто визначення того, які положення правового акта підлягають перевірці на предмет відповідності Конституції України.

Розгляд справи є третьою стадією процесу і центральною частиною діяльності Конституційного Суду України, в ході якої вивчаються матеріали справи і форму-

¹ Рішення Конституційного Суду України «Про Регламент Конституційного Суду України» від 5 березня 1997 року № 2-з // Офіційний вісник України. — 1997. — № 20. — С. 87.

ється аргументація висновку щодо того, чи відповідає певний закон (його окреме положення) вимогам Конституції України. В цих випадках активізм Суду виявляється в тому, що він не пов'язаний правовою аргументацією учасників конституційного провадження. Суд може врахувати їхні позиції при формуванні висновку, а може й виробити свої правові позиції, керуючись власним розумінням змісту й суті конституційних принципів і приписів. Суд має також право обґрунтувати свої рішення виходячи з практики міжнародних судових установ, юрисдикція яких визнається Україною, а також положень міжнародних договорів, ратифікованих Україною.

У цьому контексті активізм у процесі конституційного провадження можна умовно поділити на обов'язковий, тобто такий, який Суд виявляє постійно, і факультативний, який Суд застосовує на свій розсуд, залежно від обставин справи.

До обов'язкових активних дій належить оперування поняттям верховенства права, основною складовою якого є принцип справедливості, дотримання балансу між інтересами особи, суспільства і держави. У Рішенні від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004 Суд з цього приводу зазначив: «Одним із проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимізовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Всі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України»¹.

Крім того, Суд як гарант верховенства Конституції України на всій її території не може залишити без уваги встановлений у ході розгляду справи факт наявності в правовій системі країни неконституційної норми. Тому якщо в ході розгляду справи буде встановлено невідповідність Конституції України, крім положення оспорюваного правового акта, іншого правового акта, що впливає на прийняття рішення у справі, такий акт (його окремі положення) визнається неконституційним, навіть якщо про це не було сказано в конституційному зверненні.

Наприклад, у процесі розгляду справи про офіційне тлумачення положень Закону України «Про запобігання впливу світової фінансової кризи на розвиток будівельної галузі та житлового будівництва» Суд встановив, що положення закону, яке підлягало тлумаченню, не відповідає Конституції України, і визнав це положення неконституційним².

¹ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004 // Офіційний вісник України. — 2004. — № 45. — Ст. 2975.

² Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянки Галкіної Зінаїди Григорівни щодо офіційного тлумачення положення частини четвертої статті 3 Закону України «Про запобігання впливу світової фінансової кризи на розвиток будівельної галузі та житлового будівництва» (справа про заборону розірвання договорів інвестування житлового будівництва) від 13 березня 2012 року № 5-рп/2012 // Вісник Конституційного Суду України. — 2012. — № 2. — С. 74.

Суд також піддає обов'язковій перевірці дотримання конституційної процедури розгляду, ухвалення і набрання чинності законами.

До факультативних проявів судового активізму в ході конституційного провадження належить:

1) повноваження Суду давати обов'язкові для виконання приписи іншим органам державної влади. Так, у Рішенні від 9 червня 1998 року № 8-рп/98¹ КСУ вказав Верховній Раді України, що після внесення поправок у законопроект про внесення змін до Конституції України він може прийматися парламентом тільки за наявності висновку КСУ про те, що законопроект з внесеними до нього поправками відповідає вимогам статей 157 і 158 Конституції України. Недотримання цієї вимоги при прийнятті в 2004 році змін до Основного Закону України стало підставою для визнання відповідного закону неконституційним як такого, що прийнятий з порушенням конституційної процедури його прийняття та розгляду (стаття 152 Конституції України);

2) повернення до попередньої редакції правового акта у випадках, коли визнаються неконституційними внесені до нього зміни внаслідок порушення конституційної процедури його розгляду, ухвалення або набрання ними чинності;

3) визначення в рішенні порядку й термінів його виконання та вимога письмових підтверджень виконання рішення;

4) заповнення прогалин у законі, упуцень законодавця в правовій системі, якщо йдеться про захист прав і свобод людини і громадянина.

Водночас прояви активності КСУ не мають бути спрямовані на підміну законодавця, і якщо законодавець припустився помилки, то саме він і повинен її виправити.

За 20 років діяльності КСУ кілька разів змінювався його склад, змінювалася і ситуація в країні, попри яку Суд продовжував працювати на підставі та в межах своїх конституційних повноважень, неухильно дотримуючись принципу «суверенітету людської особистості», основу якого становлять природні права і свободи, що належать кожній людині незалежно від її політичних поглядів, національності, віросповідання, громадянства, статі чи майнового стану.

Всього протягом цього періоду Судом опрацьовано понад 70 тисяч документів, у тому числі більше однієї тисячі конституційних подань та 5,5 тисяч конституційних звернень. Прийнято 309 рішень з питань конституційності законів, інших правових актів та надання офіційного тлумачення Конституції і законів України, 28 висновків щодо відповідності приписам статей 157, 158 Конституції України законопроектів про внесення змін до Основного Закону України, висновок щодо конституційності міжнародного договору України (Римського статуту) та більш ніж 1,5 тисячі процесуальних ухвал.

Згідно із Законом завданням КСУ є гарантування верховенства Конституції як Основного Закону держави на всій території України (стаття 2). На виконання цього завдання Суд розглянув питання щодо конституційності норм більше ніж 150 законів та інших правових актів, з яких понад сто положень було визнано

¹ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 158 та статті 159 Конституції України (справа щодо внесення змін до Конституції України) від 9 червня 1998 року № 8-рп/98 // Офіційний вісник України. — 1998. — № 23. — Ст. 854.

неконституційними, що відповідно до статті 152 Конституції України мало наслідком втрату ними чинності з дня прийняття відповідного рішення.

У більшості випадків підставами для визнання неконституційними зазначених норм права було порушення ними основоположних прав і свобод людини і громадянина, гарантованих Конституцією України, у тому числі права людини на життя¹, особисту недоторканність² і свободу пересування³, об'єднання у політичні партії⁴ та професійні спілки⁵ для захисту своїх політичних, трудових та соціально-еконо-

¹ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 24, 58, 59, 60, 93, 190-1 Кримінального кодексу України в частині, що передбачає смертну кару як вид покарання (справа про смертну кару) від 29 грудня 1999 року № 11-рп/99 // Офіційний вісник України. — 2000. — № 4. — Ст. 126. — С. 114; Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України та за конституційним зверненням громадянина Савчука Миколи Миколайовича про офіційне тлумачення положень Кримінального кодексу України 1960 року із змінами, внесеними Законом України «Про внесення змін до Кримінального, Кримінально-процесуального та Виправно-трудоного кодексів України» від 22 лютого 2000 року № 1483-III, щодо їх дії в часі у взаємозв'язку із положеннями статті 8, частини першої статті 58, пункту 22 частини першої статті 92, частини другої статті 152, пункту 1 розділу XV «Перехідні положення» Конституції України, статті 73 Закону України «Про Конституційний Суд України», частини другої статті 4, частин першої, третьої, четвертої статті 5, частини третьої статті 74 Кримінального кодексу України 2001 року (справа про заміну смертної кари довічним позбавленням волі) від 26 січня 2011 року № 1-рп/2011 // Вісник Конституційного Суду України. — 2011. — № 2. — С. 7.

² Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення частини першої статті 13 Закону України «Про психіатричну допомогу» (справа про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу) від 1 червня 2016 року № 2-рп/2016 // Офіційний вісник України. — 2016. — № 48. — Ст. 1724. — С. 7.

³ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу восьмого пункту 5 частини першої статті 11 Закону України «Про міліцію» від 29 червня 2010 року № 17-рп/2010 // Вісник Конституційного Суду України. — 2010. — № 5. — С. 11.

⁴ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 70 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини першої статті 10, пункту 3 частини другої, частин п'ятої, шостої статті 11, статті 15, частини першої статті 17, статті 24, пункту 3 розділу VI «Заключні положення» Закону України «Про політичні партії в Україні» (справа про утворення політичних партій в Україні) від 12 червня 2007 року № 2-рп/2007 // Офіційний вісник України. — 2007. — № 54. — Ст. 2183. — С. 90.

⁵ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями народних депутатів України та Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) статей 8, 11, 16 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» (справа про свободу утворення профспілок) від 18 жовтня 2000 року № 11-рп/2000 // Офіційний вісник України. — 2000. — № 43. — Ст. 1857. — С. 131.

мічних інтересів, права на соціальний захист¹, права на судовий захист², права вільно обирати та бути обраним до органів державної влади³ тощо.

Таким чином, виконуючи функцію наступного конституційного контролю, Конституційний Суд України де-факто удосконалює систему законодавства, усуваючи з правового поля держави правові акти або їх окремі положення, якими в неконституційний спосіб регулювалися певні правовідносини, в тому числі у сфері реалізації конституційних прав і свобод громадян.

Характерною ознакою діяльності єдиного органу конституційної юрисдикції в останні роки є зростання кількості розглянутих справ за конституційними зверненнями громадян, що до останнього часу було єдиним засобом індивідуального доступу наших співвітчизників до конституційного правосуддя. Починаючи з січня 1997 року, Конституційний Суд України дав офіційне тлумачення майже 300 положень Конституції і законів України, що сприяло правильному застосуванню в подальшому цих норм органами влади та захисту конституційних прав, свобод і законних інтересів громадян.

Зокрема, за зверненням громадянина Суботи А. А. у Рішенні від 12 червня 2013 року № 4-рп/2013 Суд роз'яснив окремі положення Конституції та Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо порядку встановлення переліку

¹ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 29, 36, частини другої статті 56, частини другої статті 62, частини першої статті 66, пунктів 7, 9, 12, 13, 14, 23, 29, 30, 39, 41, 43, 44, 45, 46 статті 71, статей 98, 101, 103, 111 Закону України «Про Державний бюджет України на 2007 рік» (справа про соціальні гарантії громадян) від 9 липня 2007 року № 6-рп/2007 // Офіційний вісник України. — 2007. — № 52. — Ст. 2132. — С. 138; Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень статті 36, пунктів 20, 33, 49, 50 статті 71, статей 97, 98, 104, 105 Закону України «Про Державний бюджет України на 2007 рік» (справа про гарантії незалежності суддів) від 18 червня 2007 року № 4-рп/2007 // Офіційний вісник України. — 2007. — № 54. — Ст. 2184. — С. 98; Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу сьомого частини дев'ятої статті 11 Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» (справа про припинення виплати допомоги при народженні дитини) від 8 червня 2016 року № 3-рп/2016 // Офіційний вісник України. — 2016. — № 51. — Ст. 1805. — С. 34 та інші.

² Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвідомчості справ, пов'язаних із соціальними виплатами» від 9 вересня 2010 року № 19-рп/2010 // Вісник Конституційного Суду України. — 2010. — № 5. — С. 25; Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 171² Кодексу адміністративного судочинства України від 8 квітня 2015 року № 3-рп/2015 // Вісник Конституційного Суду України. — 2015. — № 3. — С. 28.

³ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про вибори народних депутатів України» (справа про вибори народних депутатів України) від 26 лютого 1998 року № 1-рп/98 // Офіційний вісник України. — 1998. — № 23. — Ст. 850.

вимог до осіб, які виявили бажання стати суддею, та до кандидатів на посаду судді¹.

У Рішенні від 11 липня 2013 року № 7-рп/2013 у справі за зверненням громадянина Козлова Д. О. Суд наголосив, що відповідні положення Закону України «Про відповідальність за несвоєчасне виконання грошових зобов'язань» «потрібно розуміти так, що обмеження пені у грошових зобов'язаннях подвійною обліковою ставкою Національного банку України, що діяла у період, за який сплачується пеня, поширюється на правовідносини, суб'єктами яких є лише підприємства, установи та організації незалежно від форм власності і господарювання та фізичні особи — суб'єкти підприємницької діяльності (підприємці)»².

Рішеннями від 15 жовтня 2013 року № 8-рп/2013 та 9-рп/2013 у справах за зверненнями громадян Присяжнюк Л. М. та Дзьоби Ю. В. Конституційний Суд України підтвердив непорушність права громадян на звернення до суду, у тому числі за позовом:

– про стягнення сум індексації заробітної плати та компенсації втрати частини заробітної плати у зв'язку з порушенням строків її виплати як складових належної працівнику заробітної плати без обмеження будь-яким строком незалежно від того, чи були такі суми нараховані роботодавцем³;

– про стягнення заробітної плати, що належить громадянину, тобто усіх виплат, на які працівник має право згідно з умовами трудового договору і відповідно до державних гарантій, встановлених законодавством, зокрема й за час простою, що мав місце не з вини працівника, незалежно від того, чи було здійснене роботодавцем нарахування таких виплат⁴.

Розглянувши справу за конституційним зверненням громадянки Пастух З. І., Суд у Рішенні від 26 листопада 2013 року № 11-рп/2013 роз'яснив, що відповідно до чинного законодавства у разі дострокового виходу на пенсію державного службовця з посади в органах державної влади, за наявності стажу державної

¹ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Суботи Артема Анатолійовича щодо офіційного тлумачення положень частини п'ятої статті 127 Конституції України у системному зв'язку з частиною третьою цієї статті, статті 65 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 12 червня 2013 року № 4-рп/2013 // Офіційний вісник України. — 2013. — № 49. — Ст. 1758. — С. 59.

² Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Козлова Дмитра Олександровича щодо офіційного тлумачення положень другого речення преамбули Закону України «Про відповідальність за несвоєчасне виконання грошових зобов'язань» від 11 липня 2013 року № 7-рп/2013 // Офіційний вісник України. — 2013. — № 57. — Ст. 2062. — С. 103.

³ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Дзьоби Юрія Володимировича щодо офіційного тлумачення положення частини другої статті 233 Кодексу законів про працю України від 15 жовтня 2013 року № 9-рп/2013 // Офіційний вісник України. — 2013. — № 84. — Т. 2. — Ст. 3118. — С. 894.

⁴ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянки Присяжнюк Людмили Михайлівни щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 233 Кодексу законів про працю України, статей 1, 12 Закону України «Про оплату праці» від 15 жовтня 2013 року № 8-рп/2013 // Офіційний вісник України. — 2013. — № 83. — Ст. 3090. — С. 32.

служби не менше 10 років і страхового стажу, він має право на отримання відповідної грошової допомоги¹.

У Рішенні від 11 лютого 2014 року № 1-рп/2014 у справі за конституційним зверненням громадянина Запорожцева О. С. КСУ, зокрема, встановив, що положення частини першої статті 1241 Цивільного кодексу України щодо права повнолітніх непрацездатних дітей спадкодавця на обов'язкову частку у спадщині треба розуміти так, що це право мають, зокрема, повнолітні діти спадкодавця, визнані інвалідами в установленому законом порядку, незалежно від групи інвалідності².

У Рішенні від 11 червня 2014 року № 6-рп/2014 у справі за конституційним зверненням громадянина Скорохода В. В. Суд захистив право громадян на житло, зокрема, наголосивши, що «пенсіонери по старості не можуть бути виселені зі службових жилих приміщень без надання іншого жилого приміщення»³.

У Рішенні від 31 березня 2015 року № 1-рп/2015 у справі за конституційним зверненням Мартинова В. В. Конституційний Суд України дав тлумачення словосполучення «користування та розпорядження», що міститься в положеннях частини другої статті 469 Митного кодексу України, зазначивши, зокрема, що користування або розпорядження транспортними засобами особистого користування, які поміщені в митний режим тимчасового ввезення на митну територію України, не є адміністративним правопорушенням, передбаченим частиною другою статті 469 Митного кодексу України⁴.

КСУ є обов'язковим учасником процесу внесення змін до Основного Закону держави. До його повноважень належить здійснення превентивного конституційного контролю законопроектів з цього питання та надання висновку про їх відповідність вимогам статей 157 і 158 Конституції України. Зокрема, згідно з приписом статті 157 Конституції України Основний Закон не може бути змінено у разі якщо зміни передбачають скасування або обмеження існуючих прав і свобод людини і громадянина, що є однією з гарантій їх дотримання.

¹ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянки Пастух Зінаїди Іванівни щодо офіційного тлумачення положення частини тринадцятої статті 37 Закону України «Про державну службу» в системному зв'язку з положеннями пункту 2 частини першої, частини другої статті 40 Кодексу законів про працю України, статті 21 Закону України «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні» від 26 листопада 2013 року № 11-рп/2013 // Офіційний вісник України. — 2013. — № 94. — Ст. 3479. — С. 9.

² Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Запорожцева Олександра Семеновича щодо офіційного тлумачення положення частини першої статті 1241 Цивільного кодексу України (справа про право на обов'язкову частку у спадщині повнолітніх непрацездатних дітей спадкодавця) від 11 лютого 2014 року № 1-рп/2014 // Вісник Конституційного Суду України. — 2014. — № 2. — С. 15.

³ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Скорохода Василя Васильовича щодо офіційного тлумачення словосполучення «пенсіонерів по старості», яке міститься в абзаці шостому статті 125 Житлового кодексу Української РСР від 11 червня 2014 року № 6-рп/2014 // Вісник Конституційного Суду України. — 2014. — № 4. — С. 9.

⁴ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Мартинова Володимира Володимировича щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 469 Митного кодексу України від 31 березня 2015 року № 1-рп/2015 // Вісник Конституційного Суду України. — 2015. — № 3. — С. 7.

Наявність такого висновку відповідно до статті 159 Конституції України є обов'язковою умовою для розгляду парламентом законопроекту про внесення змін до неї.

Як зазначалося, Суд за час своєї діяльності розглянув 28 справ такої категорії та неодноразово виносив вердикт про неконституційність окремих змін, які пропонувалося внести до Основного Закону України.

Наприклад, у червні 1999 року після дослідження законопроекту про внесення змін до статті 46 Конституції України, що гарантує громадянам право на соціальний захист, КСУ встановив, що зміни, які пропонуються, де-факто позбавляють права на соціальний захист жінок віком після 55 років та чоловіків після 60, що не відповідає припису статті 157 Конституції України¹.

У січні 2008 року Суд, вивчивши зміни до статті 118 Конституції України, що регламентує порядок здійснення виконавчої влади на місцях, установив, що наслідком внесення цих змін буде скасування інституту винесення недовіри голові обласної державної адміністрації депутатами обласної ради й це може призвести до обмеження права громадян брати участь в управлінні державними справами, яке вони делегували депутатам зазначеного органу місцевого самоврядування, що є неприпустимим в аспекті вимог статті 157 Основного Закону держави².

Протягом усього періоду діяльності КСУ динамічно розвивався процес його співробітництва з органами конституційної юрисдикції інших країн. Суд встановив і підтримує плідні відносини з органами конституційної юрисдикції багатьох іноземних держав, передусім європейських, шляхом організації спільних науково-практичних заходів, обміну делегаціями, вивчення рішень судів та іншої інформації тощо.

У 1999 році КСУ став асоційованим, а в жовтні 2000 року — повноправним членом Конференції європейських конституційних судів — міжнародної організації, що об'єднує майже всі органи конституційної юрисдикції європейського континенту і бере активну участь у роботі її конгресів.

З 2015 року КСУ є одним з чотирьох судів-засновників Асоціації конституційного правосуддя країн регіонів Балтійського та Чорного морів, а в 2017 році головуватиме у цій організації.

Судді КСУ беруть активну участь у роботі міжнародних конференцій, семінарів і круглих столів, організованих нашими колегами за кордоном. Так, за цей час представники Суду були учасниками подібних заходів у 41 країні світу. З метою поглиблення двосторонніх відносин підписано меморандуми про розвиток співробітництва з 11 органами конституційної юрисдикції.

¹ Висновок Конституційного Суду України у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності проекту Закону України «Про внесення змін до статті 46 Конституції України» вимогам статей 157 і 158 Конституції України (справа про внесення змін до статті 46 Конституції України) від 2 червня 1999 року № 2-в/99 // Офіційний вісник України. — 1999. — № 24. — С. 176.

² Висновок Конституційного Суду України у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення зміни до Конституції України (щодо обмеження депутатської недоторканності) вимогам статей 157 і 158 Конституції України від 10 вересня 2008 року № 2-в/2008 // Офіційний вісник України. — 2008. — № 71. — Ст. 2397. — С. 73.

На регулярній основі відбуваються двосторонні зустрічі суддів КСУ з колегами з Польщі та Німеччини, налагоджено регулярний обмін делегаціями з Конституційним Судом Литви.

Суд активно співпрацює з міжнародними організаціями — Радою Європи (Європейською Комісією «За демократію через право» (Венеціанська Комісія), Європейським судом з прав людини), Координатором проектів ОБСЄ в Україні та урядовими фондами, зокрема Німецьким фондом міжнародного правового співробітництва.

Членство у конституційному співтоваристві свідчить про визнання високого міжнародного авторитету КСУ та робить його голос більш виразним як на державному, так і на міжнародному рівнях, особливо коли органи конституційної юрисдикції разом відстоюють принципи, які вони сповідують — незалежність судової влади, верховенство права, права людини та демократія. Ознакою високого рівня міжнародного авторитету КСУ можна вважати і те, що про згоду взяти участь у Міжнародній науково-практичній конференції, присвяченій 20-річчю його діяльності, повідомили представники органів конституційної юрисдикції майже 30 країн світу та впливових міжнародних юридичних організацій.

Формулюючи у своїх актах правові позиції, Конституційний Суд України дедалі частіше звертається до загальновизнаних норм і стандартів у галузі захисту прав людини та до практики Європейського суду з прав людини.

Аналізуючи зміст Закону України «Про Вищу раду юстиції» від 15 січня 1998 року № 22/98-ВР стосовно того, що «добір кандидатів для призначення членами Вищої ради юстиції здійснюється в порядку, передбаченому цим законом, на основі принципів верховенства права, гласності та публічності, політичної нейтральності із забезпеченням більшості суддів у складі цього органу», КСУ зазначив, зокрема, що «такий підхід узгоджується з положеннями Європейської хартії про закон «Про статус суддів» від 10 липня 1998 року, за змістом яких застосування до суддів санкцій можливе лише на підставі рішення за пропозицією, рекомендацією або згодою комітету або органу, половина складу якого — обрані судді (підпункт 5.1), та основними принципами Великої хартії суддів, затвердженої Консультативною радою європейських суддів 17 листопада 2010 року»¹.

У Рішенні від 8 квітня 2015 року № 3-рп/2015 Суд, зокрема, зазначив, що «згідно з Конституцією України допускається можливість обмеження права на апеляційне та касаційне оскарження рішення суду (пункт 8 частини третьої статті 129), однак воно не може бути свавільним та несправедливим». При цьому орган конституційної юрисдикції послався на те, що «Європейський суд з прав людини у своїх рішеннях неодноразово наголошував, що держава має право встановлювати певні обмеження права осіб на доступ до суду; такі обмеження мають переслідувати легітимну мету, не порушувати саму сутність цього права, а між цією метою і запровадженими заходами має існувати пропорційне співвідношення (пункт 57 Рішення у справі «Ашингдейн проти Сполученого Королівства»

¹ Висновок Конституційного Суду України у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України щодо недоторканності народних депутатів України та суддів вимогам статей 157 і 158 Конституції України від 16 червня 2015 року № 1-в/2015 // Офіційний вісник України. — 2015. — № 53. — Ст. 1725. — С. 121.

від 28 травня 1985 року, пункт 96 Рішення у справі «Кромбах проти Франції» від 13 лютого 2001 року)»¹.

Як констатував КСУ у Рішенні від 11 червня 2014 року № 6-рп/2014, «право на житло передбачено в міжнародно-правових актах Організації Об'єднаних Націй та Ради Європи. У Загальній декларації прав людини 1948 року визначено, що кожна людина має право на житло (пункт 1 статті 25). У Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права 1966 року держави-учасниці визнали право кожного на достатній життєвий рівень, у тому числі на житло (пункт 1 статті 11).

Зазначене право наведено в пункті 31 частини I та конкретизовано у статті 31 частини II Європейської соціальної хартії (переглянутої) 1996 року (далі — Хартія), ратифікованої Законом України «Про ратифікацію Європейської соціальної хартії (переглянутої)» від 14 вересня 2006 року № 137–V. Відповідно до статті 31 частини II Хартії держави зобов'язуються вживати заходів, спрямованих на сприяння доступові до житла належного рівня; встановлювати на житло ціни, доступні для малозабезпечених осіб»².

На превеликий жаль, у практиці КСУ траплялись випадки, коли посилення на загальновизнані норми міжнародного права були зумовлені неправомірними діями колишньої дружньої сусідньої держави.

Так, у Рішенні від 14 березня 2014 року № 2-рп/2014 КСУ визнав Постанову Верховної Ради Автономної Республіки Крим «Про проведення загальнокримського референдуму» від 6 березня 2014 року № 1702-6/14 такою, що не відповідає Конституції України. Отже, наголосив КСУ, правових підстав для проведення 16 березня 2014 року референдуму в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі не було, і його результати не можуть вважатися основою для «самовизначення Автономної Республіки Крим та міста Севастополя»³. Однак, продовжив Суд, усупереч зазначеному рішенню вказаний референдум було проведено, а його результати використано для укладення 18 березня 2014 року Договору між Російською Федерацією і так званою Республікою Крим «Про прийняття до Російської Федерації Республіки Крим та утворення у складі Російської Федерації нових суб'єктів».

¹ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 171² Кодексу адміністративного судочинства України від 8 квітня 2015 року № 3-рп/2015 // Вісник Конституційного Суду України. — 2015. — № 3. — С. 28.

² Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Скорохода Василя Васильовича щодо офіційного тлумачення словосполучення «пенсіонерів по старості», яке міститься в абзаці шостому статті 125 Житлового кодексу Української РСР від 11 червня 2014 року № 6-рп/2014 // Вісник Конституційного Суду України. — 2014. — № 4. — С. 9.

³ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями виконуючого обов'язки Президента України, Голови Верховної Ради України та Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) Постанови Верховної Ради Автономної Республіки Крим «Про проведення загальнокримського референдуму» (справа про проведення місцевого референдуму в Автономній Республіці Крим) від 14 березня 2014 року № 2-рп/2014 // Вісник Конституційного Суду України. — 2014. — № 2. — С. 21.

КСУ з цього приводу наголосив, що Автономна Республіка Крим та місто Севастополь як невід'ємні складові системи адміністративно-територіального устрою України не є суб'єктами міжнародного права і тому не можуть бути сторонами міжнародних договорів, наслідками підписання яких є порушення територіальної цілісності України. Це суперечить Конституції України та основоположним нормам і принципам міжнародного права, викладеним у Статуті Організації Об'єднаних Націй 1945 року, Статуті Ради Європи 1949 року, Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй від 24 жовтня 1970 року, Заключному акті Наради з безпеки і співробітництва в Європі 1975 року.

«Згідно із загальновизнаними принципами і нормами міжнародного права, — зазначив Суд у Рішенні від 20 березня 2014 року № 3-рп/2014, — народи мають право на самовизначення, яке не повинне тлумачитися як таке, що санкціонує або заохочує будь-які дії, які порушують чи підривають (повністю або частково) територіальну цілісність або політичну єдність суверенних і незалежних держав, які дотримуються принципу рівноправ'я і самовизначення народів і внаслідок цього мають уряди, які представляють інтереси всього народу на їх території без будь-яких відмінностей (Статут Організації Об'єднаних Націй, Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй, від 24 жовтня 1970 року, Заключний акт Наради з безпеки і співробітництва в Європі 1975 року)»¹.

Однак Конституційний Суд Російської Федерації, розглянувши «справу щодо перевірки конституційності міжнародного договору, який не набрав чинності, між Російською Федерацією та Республікою Крим про прийняття до Російської Федерації Республіки Крим та утворення у складі Російської Федерації нових суб'єктів», ухвалив Постанову від 19 березня 2014 року № 6-П, якою визнав цей договір таким, що відповідає Конституції Російської Федерації, визнавши таким чином міжнародну правосуб'єктність адміністративно-територіальної одиниці України.

З огляду на це КСУ вирішив припинити дію Меморандуму про розвиток співробітництва між Конституційним Судом України та Конституційним Судом Російської Федерації від 14 червня 2000 року².

Окремо слід відзначити важливість видавничої та просвітницької роботи, яку здійснюють судді та працівники Секретаріату КСУ. До слова, характерною ознакою Суду завжди був високий професійний та науковий рівень його складу. Серед суддів КСУ у відставці 9 мали науковий ступінь доктора наук, а 20 — кандидатів. Ця традиція зберігається і нині. На сьогодні шість суддів з 16 мають ступінь док-

¹ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням виконуючого обов'язки Президента України, Голови Верховної Ради України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Постанови Верховної Ради Автономної Республіки Крим «Про Декларацію про незалежність Автономної Республіки Крим і міста Севастополя» від 20 березня 2014 року № 3-рп/2014 // Вісник Конституційного Суду України. — 2014. — № 2. — С. 38.

² Рішення Конституційного Суду України про припинення дії Меморандуму про розвиток співробітництва між Конституційним Судом України та Конституційним Судом Російської Федерації від 17 квітня 2014 року № 10-р/2014 // Вісник Конституційного Суду України. — 2014. — № 3. — С. 13.

торів наук, а 8 — кандидатів наук, ще 22 кандидати наук працюють на різних посадах в Секретаріаті Суду.

Протягом 20 років діяльності Суду ними було опубліковано більш ніж 2,5 тисячі наукових статей, інтерв'ю та публікацій у засобах масової інформації. Регулярно виходять друком збірники актів Суду українською, російською та англійською мовами, а також друкований орган КСУ «Вісник Конституційного Суду України», наукові посібники, видання та монографії з актуальних питань конституційного права. Таким чином, наполеглива робота щодо популяризації діяльності Суду, роз'яснення можливостей конституційного судочинства щодо захисту прав громадян та надання їм допомоги в оформленні відповідних документів мало наслідком суттєве збільшення кількості конституційних звернень, що відповідають вимогам Конституції і Закону України «Про Конституційний Суд України».

Загальновідомо, що необхідним фактором успіху багатьох перетворень у державному і політичному житті сучасного суспільства є рівень політичної і правової культури. Саме поняття правової, демократичної держави несумісне з проявами правового нігілізму, який особливо очевидний останнім часом не лише у громадян, а й у представників державного апарату. Повага й дотримання Конституції і законів України усіма членами суспільства, посадовими особами, органами державної влади та місцевого самоврядування — невід'ємна риса демократичної, правової держави.

У цьому контексті не можна стверджувати, що всі 20 років Суд працював виключно у таких сприятливих умовах. Навпаки, в його історії був і тиск з боку інших органів влади, і навіть фізичне перешкоджання діяльності суддів. Не стали винятком й останні роки. У лютому 2014 року парламент своєю постановою достроково припинив повноваження суддів, обраних за парламентською квотою за порушення присяги судді, і рекомендував Президенту України та з'їзду суддів України вчинити аналогічно стосовно суддів, призначених за їхніми квотами. Підставою для звільнення стало нібито порушення присяги, яке полягало у тому, що ці судді брали участь в ухваленні чотирьох рішень Суду, з якими не погодилася Верховна Рада України.

Як основний аргумент висувалася теза про те, що, визнавши неконституційним Закон України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року у зв'язку з порушенням встановленої Конституцією України процедури його ухвалення, Суд нібито надав чинному на той час Президенту України диктаторські повноваження, які, до речі, передбачені Конституцією України 1996 року, 20-річчя якої український народ нещодавно святкував.

Варто зазначити, що грубе порушення конституційної процедури прийняття Закону про внесення змін до Конституції України ні в кого не викликає сумнівів, тож Суд діяв відповідно до своїх повноважень та на підставі частини другої статті 152 Основного Закону України. Крім того, відповідно до Закону України «Про Конституційний Суд України» судді КСУ не несуть юридичної відповідальності за результати голосування або висловлювання в Суді при розгляді справ і прийнятті рішень.

Однак, незважаючи на очевидну абсурдність висунутих звинувачень політиків, Генеральна прокуратура України досі розслідує кримінальну справу проти деяких суддів, які брали участь у прийнятті цього рішення.

Окремо хотів би зупинитися на питанні використання засобів масової інформації для дискредитації діяльності Конституційного Суду України і постійного тиску на суддів з метою недопущення прийняття рішень, що не вигідні певним політичним силам.

Наведу нещодавній приклад. У конституційному провадженні КСУ знаходиться справа про конституційність Закону України «Про очищення влади». Питання дуже складне і справа поки що далека від завершення. Однак у ЗМІ посилено формується громадська думка про те, що Суд, нібито йдучи назустріч опозиції, скасує цей закон з метою порятунку прихильників колишнього Президента України В. Януковича. У розгорнутій кампанії, крім представників політичних сил, активну участь беруть посадові особи виконавчої влади. У хід ідуть прийоми, гідні детективного роману, включаючи оприлюднення робочих документів Суду, що видаються за його остаточне рішення.

Так склалося, що 21-й рік своєї діяльності КСУ розпочне з суттєво оновленими конституційними повноваженнями, оскільки 30 вересня 2016 року набуває чинності Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 2 червня 2016 року № 1401–VIII¹.

Зокрема, відповідно до цих змін КСУ більше не визначається як складова загальної системи правосуддя, а положення, що регламентують на конституційному рівні його діяльність, сконцентровані в окремому розділі XIII Конституції України — «Конституційний Суд України». Підкреслено, що діяльність КСУ ґрунтується на принципах верховенства права, незалежності, колегіальності, гласності, обґрунтованості та обов'язковості прийнятих ним рішень і висновків.

Крім цього, зазначені зміни стосуються повноважень Суду, гарантій незалежності, недоторканності та кваліфікаційних вимог до суддів, а також порядку їх призначення та звільнення з посад.

Встановлено правило, згідно з яким «Президент України, Верховна Рада України та з'їзд суддів України призначають по шість суддів Конституційного Суду України на конкурсних засадах у визначеному законом порядку». Припинення повноважень судді та звільнення його з посади у випадках, визначених Конституцією України, віднесено до повноважень самого Суду.

Ще однією новелою Закону про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) є запровадження інституту конституційної скарги.

Для досягнення основної мети цього правового інституту — поліпшення доступу громадян до конституційного правосуддя за захистом своїх прав, свобод і законних інтересів — необхідно законодавчо врегулювати такі питання:

— по-перше, визначити формальні умови прийнятності конституційної скарги, зокрема, це форма та зміст документа, наявність правового обґрунтування, максимальний строк оскарження після набуття чинності рішенням суду загальної юрисдикції, перелік обов'язкових додатків;

— по-друге, встановити процедуру розгляду конституційної скарги, визначити строки прийняття рішення у справі та його зміст, можливість виходу за межі кон-

¹ Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : Закон України від 2 червня 2016 року № 1401–VIII // Відомості Верховної Ради України. — 2016. — № 28. — Ст. 532.

ституційної скарги у разі встановлення ознак неконституційності інших правових актів, що мають відношення до справи;

— по-третє, визначити правові наслідки рішення КСУ, зокрема, у разі визнання неконституційними положень закону, який застосовувався в остаточному судовому рішенні у справі щодо скаржника, відшкодування моральної та матеріальної шкоди, завданої йому рішенням, що ґрунтувалося на неконституційному законі, тощо.

Ще одним обов'язковим, на мій погляд, організаційним заходом, пов'язаним із започаткуванням конституційної скарги, є реформування структури Суду, насамперед з метою запобігання можливості його перевантаження, що може призвести до порушення загальновизнаного принципу розгляду судових справ у розумні строки.

Суддями та фахівцями Секретаріату КСУ напрацьовано проектні матеріали з окремих питань, що підлягають законодавчому врегулюванню у зв'язку із зазначеними змінами положень Основного Закону України. Так, вважається за доцільне ввести нові структурні органи Суду — Велику палату й судові сенати — та віднести до їхніх повноважень розгляд справ за конституційними скаргами. Відповідно розгляд справ за конституційними поданнями з питань конституційності та офіційного тлумачення Конституції України пропонується віднести до повноважень органу, до якого входить увесь конституційний склад КСУ, — Великої палати КСУ, а питання відкриття конституційного провадження лишити за судовими сенатами.

Перелік питань, що потребують законодавчого врегулювання у зв'язку з запровадженням конституційної скарги, можна продовжити, однак навіть виходячи із зазначеного стає очевидним, що їх вирішення потребує внесення змін не лише до Закону України «Про Конституційний Суд України» та Регламенту Суду, а й до відповідних кодексів та інших законів України.

Не менш важливим напрямом реалізації реформаторських ідей, закладених у змінах до Конституції України, є науково-теоретичне визначення змісту та суті новел, що містять нові для конституційного судочинства терміни, з метою надання законодавцю відповідних рекомендацій. Це стосується насамперед наукового обґрунтування законодавчого визначення критеріїв застосування — по-перше, кваліфікаційних вимог до кандидатів на посаду судді КСУ (мати «високі моральні якості» та бути правником «із визнаним рівнем компетентності»); по-друге, таких підстав для дострокового звільнення судді з посади, як «істотний дисциплінарний проступок» та «грубе чи систематичне нехтування своїми обов'язками, що є несумісним зі статусом судді».

Потребують також відповідного законодавчого врегулювання процедури проведення спеціального пленарного засідання щодо складення присяги новопризначеного судді, надання згоди на затримання або утримування під вартою чи арешт судді КСУ, припинення повноважень та звільнення з посади судді тощо.

Внесення змін до Основного Закону України по суті є політико-юридичним рішенням. Його переведення у правову площину потребує системних змін чинного законодавства, яким врегульовано діяльність не лише КСУ, а й інших органів державної влади України. При цьому не слід забувати, що відповідно до Закону на цю роботу відведено лише три місяці з дня його оприлюднення. Тобто часу для

формування надійного правового фундаменту функціонування інституту конституційної скарги як елементу загальнодержавного механізму захисту прав і свобод людини і громадянина у правовій демократичній Українській державі — обмаль.

17 червня 2016 року за ініціативою КСУ та за сприяння Координатора проектів ОБСЄ в Україні було проведено Міжнародний науково-практичний семінар з питань нормативно-правового забезпечення діяльності КСУ за участю суддів КСУ та суддів КСУ у відставці, представників центральних органів державної влади, науковців, професорсько-викладацького складу кафедр конституційного права вищих юридичних навчальних закладів. З огляду на високий науковий потенціал та значний досвід практичної діяльності учасників цього зібрання є надія, що результати їхньої роботи будуть враховані при реформуванні вітчизняного законодавства з питань конституційної юстиції.

На завершення хочу щиросердно привітати суддів, суддів Конституційного Суду України у відставці, працівників Секретаріату Суду, а також усіх читачів «Вісника Конституційного Суду України» з 20-річчям діяльності єдиного органу конституційної юрисдикції в Україні та висловити впевненість, що й надалі, незважаючи на непросту політичну та економічну ситуацію в Українській державі, Конституційний Суд України лишатиметься надійним захисником прав, свобод і законних інтересів наших співвітчизників.

Баулин Ю. Двадцать лет отечественной конституционной юрисдикции: достижения и перспективы. В статье исследуется процесс становления и окончательного утверждения отечественного института конституционного правосудия. В контексте основных направлений судебной реформы определяются перспективы дальнейшего совершенствования деятельности Конституционного Суда Украины по защите гарантированных Конституцией Украины прав, свобод и законных интересов человека и гражданина в Украинском государстве.

Ключевые слова: активизм, квалификационные требования, конституционное правосудие, конституционное судопроизводство, конституционный судебный контроль, народный суверенитет, права человека и гражданина, правовая культура.

Baulin Yu. Twenty years of domestic constitutional jurisdiction: achievements and prospects. The article examines the process of formation and final assertion of the national constitutional justice. In the context of the major areas of judicial reform, the prospects for future improvement of the activity of the Constitutional Court of Ukraine on the protection of the human and citizen's rights, freedoms and legitimate interests in the Ukrainian state guaranteed by the Constitution of Ukraine.

Key words: activism, qualification requirements, constitutional justice, constitutional justice, constitutional judicial control, popular sovereignty, human and citizen's rights, legal culture.